

II. RECENZJE

Ivo Pospíšil, *RUSKÁ ROMÁNOVÁ KRONIKA. Příspěvek k historii a teorii žánru*, Universita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1983, ss. 136.

Autor omawianej pracy monograficznej, pracownik naukowy katedry literatury rosyjskiej i radzieckiej oraz literatur słowiańskich Uniwersytetu Brneńskiego, od dłuższego czasu zajmuje się badaniami genologicznymi. Wśród nich szczególną uwagę poświęca zagadnieniom gatunkowym rosyjskiej powieści-kronice, które, choć niejednokrotnie poruszane przez badaczy, zresztą nie tylko rosyjskich, nie zostały naświetlone i teoretycznie zdefiniowane. Pojawienie się obecnej pracy zostało poprzedzone kilku studiami szczegółowymi tegoż autora. Pierwsze to „*Ruská románová kronika a utilitarismus*”¹, druga zaś to „*Romanova kronika a socialistická literatura*”², oba oparte na rzetelnym materiale erudycyjnym i komparatystycznym. Dokumentacyjna wiarygodność omawianej monografii polega również nie tylko na wykorzystaniu krytycznym obszernej literatury przedmiotu, lecz także na bogatej eksploracji leżących w kręgu zainteresowań pracy utworów literatury rosyjskiej i literatur zachodnioeuropejskich.

W trzech rozdziałach autor omawia w sposób systematyczny zagadnienia teoretyczne i historycznoliterackie powieści-kroniki; rozdz. I: „Teoria gatun-

ku a rosyjska kronika powieściowa”, rozdz. II: „Zrůdla i powinowactwa rosyjskiej powieściowej kroniki”, rozdz. III: „Poetyka rosyjskiej powieści-kroniki”.

Autor tej pracy podjął interesujące zagadnienie, jakim było określenie teorii tego typu powieści, pochodzenia i poetyki. Chodziło w rezultacie o możliwe klarowne ustalenia gatunkowe. Uwagę zwracał przede wszystkim fakt znamienego wyznacznika, jakim jest czas. Dlatego nasuwały się tutaj takie odmiany gatunkowe, jak powieść rodzinna (rodowa), cykliczna, powieść-epopea, wreszcie, w konsekwencji, i powieść-kronika.

W tym miejscu warto poruszyć charakterystyczną sprawę natury terminologicznej. I. Pospíšil rozważał wymagającą rozwiązania alternatywę nazewnictwa typu przymiotnikowego, od rzeczownika „kronika”, a mianowicie „Kronikální” czy „kronikový” (czemu w polszczyźnie odpowiadałyby formy „kronikowy” — „kronikarski”). Autor w swej pracy stosuje formę „kronikální” zamiast kolokwialnej „drugiej” ze względu na to, że „bardziej odpowiada ona właściwościom odmiany gatunkowej kroniki powieściowej”. W polskim zastosowaniu genologicznym stosowniejsze są określenia „kronika powieściowa” lub „powieść-kronika”.

Swoje rozważania oparł autor na stosunkowo bogatym materiale tekstowym powieści rosyjskich XIX i początków XX w.: S. T. Aksakow *Semiejnaja chronika* (1856), *Dietskije gody* Bagrowa — wnuka (1856), N. S. Leskow *Staryje gody w siele Płodomasowie*,

¹ „Československa rusistika”, t. XXVII (1982), z. 3, s. 114—119.

² „Slavia”, R. 52 (1983), nr 2 s. 129—131.

1869, *Soberianie* 1872, *Zachudałyj rod* (1874), M. E. Sałytkow-Szczedrin *Gospoda Gołowlewy* 1880, *Poszechonskaja starina* (1887—1889), M. Gorki *Gorodok Okurow* 1909, *Żizn Matwieja Koziemiakina* (1910—1911), L. Lesnow *Pietuszchinskij prołom* 1922, *Zapisy niekotorych epizodow, sdzielannyje w gorodie Gogulewie Andriejem Pietrowiczem Kowiakinym* (1923), K. Fiedin *Narowszatskaja Chronika* (1924—1925).

Genologiczną interpretację badanych utworów oparł autor na koncepcji chronotopu (artystycznej czaso-przestrzeni), analogicznej do supozycji M. Bachtina. Wewnętrzna, artystyczna przestrzeń kroniki powieściowej, nastawiona na panoramiczną prezentację szczegółów, odznacza się specyficzną „pulsacją”, migotliwością i ściśle kojarzy z autonomicznym obrazem strumienia czasu. Owa pulsacja (określenie zupełnie umowne) to zmienność w przedstawianiu obrazów przestrzeni artystycznej.

Obserwacja wyróżników strukturalnych i gatunkowych dominant pozwoliła na określenie „granicz genologicznej”; od powieści pamiętnikarskiej różni się kronika powieściowa istnieniem pośrednika przekazu, nie będącego bohaterem utworu, od psychologicznej powieści osobowości (the novel of personality) — funkcją narracji. Zasada jednego porządku czasowego wyróżnia ten gatunek od powieści rodowej czy cyklicznej, zaś wymieniona pulsacja przestrzenna i zasada jednoprzeciekowości (koncentracji tematycznej) — od powieści rzeki, powieści sagi i powieści epopei.

Badacze powieści-kroniki dopatrują się jej źródeł w literaturze staroruskiej, szczególnie zaś w *Żywocie protopopa Awwakuma* (1672—1675). Tam właśnie funkcjonuje charakterystyczna linearność jednego porządku czasowego, tam również zaznaczyła się znamienna sprzeczność (ujawniony konflikt) między porządkami natury a układem społecznym, zjawisko cechujące również kronikę powieściową.

Podobne zjawiska wystąpią z dużą siłą w okresie sentymentalizmu rosyjskiego XVIII stulecia; funkcjonująca wówczas kategoria zapatrzenia w siebie, egotyzmu, bywa interpretowana jako czynnik integrujący, zwracający uwagę na swego rodzaju aksjologię prywatności (poetyka domu i rodziny). Ten ekstensywny dynamizm sentymentalizmu rosyjskiego, jak wykazał I. Pospíšil, pozwolił mu szybciej niż to wystąpiło w innych literaturach europejskich przyczynić się do powstania autonomicznego gatunku literackiego, powieści-kroniki. Na jego ukształtowanie nie miały wpływ takie gatunki, jak idylla i powieść pikarejska. Niemalże zawdzięczał on powieści pseudohistorycznej, na przykład *Historii wsi Goriuchino* A. Puszkina (1830).

Charakterystyczna jest kompozycja tego gatunku literackiego. Wymieniona uprzednio dążność do uzyskania wyraźnej dominacji czasowo-przestrzennej, narzucenia tej kategorii konstrukcji świata przedstawionego oraz odbiorcy, zaznacza się w samym tytule utworu, w jego ostro zarysowanej tematyce oraz w „punktach nacechowanych”: na początku i na końcu utworu. Nie stoi to w kolizji z interesującymi transformacjami w obrębie gatunku: w konstrukcji utworu zaznaczają się trzy strumienie czy też linie przedmiotowo-tematyczne, takie jak dominująca, formatywna i scallająca. Taki układ pozwala na wprowadzenie wstawek dygresyjnych dotyczących na przykład środowiska czy też spraw społecznych, dodatków w postaci nowel i opowiadań — przy tym wszystkim jednak utrzymuje zwartość i podstawową kierunkowość narracji. Początek powieści-kroniki wyznacza wymiar przestrzenny świata przedstawionego, natomiast zakończenie definiuje ostateczną perspektywę czasową. Wewnętrzna osnova powieściowej kroniki stanowi formatywną i formującą opowieść determinującą podstawowy kierunek narracji, określaną rosyjskim terminem „skaz”. I. Pospíšil wiąże istotę skaza z

polską gawędą³. W następstwie tak złożonego układu powieść-kronika koncentruje w sobie duże bogactwo w przedstawianiu sytuacji, okoliczności nakreślonych wydarzeń oraz ludzkich typów i charakterów.

Dość rozpowszechniony był pogląd, że kronika powieściowa nie należała do głównego nurtu rosyjskiej prozy narracyjnej XIX i początków XX wieku. Autor omawianej pracy doszedł do odmiennego wniosku. Wykazał on znaczenie tej formy literackiej dla rozwoju rosyjskiej prozy, ponadto zaś stwierdził, iż poetyka powieści-kroniki pozwala na bardziej precyzyjne rozumienie poetyki powieści współczesnej.

Jan Trzynałowski, Wrocław

Krystyna Jakowska, POWRÓT AUTORA. Renesans narracji autorialnej w polskiej powieści międzywojennej (A RETURN OF THE AUTHOR. The Renaissance of Authorial Narration in the Polish Interwar Novel), Wrocław 1983, pp. 218.

The predominant character of certain generic patterns in postulating criticism and normative poetics often, apart from establishing a discriminating absence of other generic variants in literary studies, participates in the formation of a false or simplified idea of genealogical evolution. This observation evidently refers to the theory of narrational forms, especially in the post-Flaubertian period. A definite qualification of some techniques as "tradition-

³ Jakkolwiek skaz i gawęda mieszczą się w tym samym „zbiorniku” gatunkowym, to jednak nie są to gatunki identyczne; łączy je, jak słusznie zauważył I. Pospisil, przede wszystkim charakter oralny. Niemiecki termin „Schwätzerei” odnosi się bardziej do samego sposobu wypowiedzi i sugeruje maksymalną jej amorficzność. Amorficzność gawędy ma charakter strukturalny.

nal” (authorial narration) and others as “modern” (personal narration), supported by a discernable value theory, induces the emergence of too one-sided conceptions of the artistic activity of novelists. It refers both to the idiographic (the analysis of particular literary facts) and nomotetic aspects (the theory of generic development). The consequences of such a valuating differentiation are, in the first aspect, thoroughly discussed by Franz Stanzel: “An objection was raised against the authorial narrational situation and its narrator’s discursive inclusions, sometimes showing a tendency to grow into extensive essayistic digressions, that they affect the homogeneity of a work and split it into a story and a treatise referring to the work, because they are utterances on two totally different planes. The objection against authorial narrational situation has been frequently raised since the end of the 19th century by the criticism which perceived in a novel—told either objectively or personally—the ideal model” tending due to its typology of narrational forms towards “an annihilation of biases against certain narrational forms which are still alive in the notions of the old normative poetics”.¹

The present book by Krystyna Jakowska is an interesting and comprehensive attempt at a defence of authorial novel and what is more of its place and meaning in the novelistic diachrony. Already in the introduction the author emphasizes that “a proper evaluation of authorial tradition seems to be an urgent matter” (p. 8).

The explicitly authorial character of a considerable number of Polish novels in the thirties enables to speak about a distinct phenomenon both in relation to the immediately preceding New Ro-

¹ Fr. Stanzel, *Typowe formy powieściowe (Typical Novelistic Forms)*, [in:] *Teoria form narracyjnych w niemieckim kręgu językowym. Antologia (The Theory of Narrational Forms in the German Speaking Countries. Anthology)*, Kraków 1980, pp. 255.